

7. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. / [А. В. Семенова, Т. Ю. Осипова, Р. С. Гурін, А. М. Ващенко] ; за ред. А. В. Семенової. — [2-е вид., випр. і доп.]. — К. : Знання, 2007. — 341 с.

Ващенко Андрій Миколайович - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Борисов В.В.

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ВНЗ НА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

О.Т. Горіна

У статті розглядається вплив педагогічного середовища ВНЗ на формування духовно-культурних цінностей особистості студента. Представлена модель впливу педагогічного середовища на особистість студента. Визначено форми роботи викладача вищої школи по формуванню духовно-культурних цінностей майбутніх спеціалістів.

В статье рассматривается влияние педагогической среды вуза на формирование духовно-культурных ценностей личности студента. Представлена модель влияния педагогической среды на личность студента. Определены формы работы преподавателя высшей школы по формированию духовно-культурных ценностей будущих специалистов

Постановка проблеми в загальному виді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями

Проблема впливу середовища на формування духовно-культурних цінностей особистості студента є актуальною для сучасної вищої школи, бо як обумовлена духовною кризою суспільства, яка поглиблюється і веде до зниження духовної культури нації.

Слід врахувати, що в життя вступило нове покоління із сформованими в нових суспільно-політичних умовах моральними, духовно-культурними цінностями, життєвими орієнтирами. У зв'язку з пролонганцією процесу здобуття освіти молодшим поколінням має все більший вплив на формування духовно-культурних цінностей педагогічне середовище.

Отже, перед вищою школою стоїть завдання – сформувати особистість фахівця нового соціокультурного типу, гуманної, духовної, з чітко визначеною життєвою позицією молодої людини.

Таким чином, ми маємо наступну проблемну ситуацію:

- існуючі духовно-культурні цінності молодого покоління не відповідають вимогам українського суспільства;
- педагогічне середовище, яке займає важливе місце у формуванні духовно-культурних цінностей особистості студента, не в повній мірі враховує суспільні вимоги.

Важливо підкреслити, що кожний історичний етап людського суспільства використовує ті духовно-культурні цінності, які характеризують певну епоху. Вибір для себе тієї чи іншої системи цінностей спонукає людське суспільство до певного виду діяльності.

Вирішення проблеми формування духовно-культурних цінностей особистості студента важливе завдання ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор

Проблема формування духовно-культурних цінностей має глибокі історичні корені. Вона досліджувалася філософами, соціологами, психологами та іншими вченими протягом останніх років, та все ж залишається на сьогодні актуальною.

Дослідження показують, що проблема впливу середовища, в першу чергу педагогічного, на формування духовно-культурних цінностей особистості студента залишається недостатньо розробленою.

Означена тематика розглядається в педагогічних дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Більшість вчених підкреслюють, що проблема духовно-культурних цінностей суспільства в цілому і особистості зокрема, це «вічна проблема». Соціально-освітні чинники формування духовності особистості розглядали М. Євтух, філософсько-культурологічний аналіз сутності духовності особистості досліджували О. Висоцька, А. Кавалеров, М. Підлісний, Ж. Юзвак. Формування духовних цінностей особистості вивчали І. Бех, Н. Бондаренко, В. Дзюба, А. Здравомислов,

В. Долженко. Педагогічні умови та фактори, що обумовлюють духовно-моральне становлення студентської молоді містяться у дослідженнях та монографічних виданнях таких авторів, як В. Астахова, І. Бех, О. Вишневська, Н. Бондаренко, О. Климишин, С. Кримський, О. Омельченко, М. Підлісний, О. Платонов, А. Ушаков, Г. Шевченко. Психологічні витoki духовних цінностей розкривають дослідники В. Боднар, Н. Іванцев. Сучасні наукові положення про цінності виховання, духовні цінності, загальнолюдські і національні ціннісні орієнтації; про духовно-моральну основу формування духовної культури студента та його особистості досліджували Л. Белова, О. Висоцька, Л. Нечепоренко, О. Олексюк та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Проаналізувавши досвід наукових досліджень з означеної проблеми, ми вважаємо, що для формування духовно-культурних цінностей особистості студента важливим фактором впливу є навчання у ВНЗ через вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, особистість викладача та взаємодію всіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Мета даної статті – розкрити вплив педагогічного середовища ВНЗ на формування духовно-культурних цінностей особистості студента. Акцентувати увагу на важливій ролі у розв'язанні даної проблеми вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, особистісні викладача та взаємодії всіх суб'єктів професійної підготовки студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Вивчаючи вказану проблемну ситуацію, ми вважаємо за необхідне пояснити значення таких поняття, як середовище, педагогічне середовище, духовно-культурні цінності, які будуть використані в дослідженні. У психології поняття середовище пояснюється як сукупність зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і впливають на її розвиток. У вузькому значенні середовище включає безпосереднє оточення людини – сім'ю, трудовий, навчальний колективи і має вагомий вплив на формування особистості. Під впливом діяльності людини середовище змінюється, перетворюється. Нами середовище розглядається як сфера життєдіяльності людини, специфічна форма буття, в якій людина здійснює задоволення своїх потреб та самореалізовується через різні види діяльності.

У зв'язку з тим, що метою дослідження є визначення впливу педагогічного середовища на формування духовно-культурних цінностей студентської молоді, ми будемо визначати педагогічне середовище як сукупність соціальних, побутових, організаційно-педагогічних і особистісних умов освітньої діяльності суб'єктів (студентів, викладачів, освітніх установ в цілому).

Духовні та духовно-культурні цінності ми ототожнюємо та розуміємо під ними стійкі пізнавально-інтелектуальні, морально-етичні якості, норми поведінки, навички та звички особистості, сформовані на основі засвоєних знань, ідеалів, принципів моралі. Таким чином, ми вважаємо, обидві категорії характеризують багатий внутрішній світ людини та високу культуру поведінки, дій, вчинків.

Слід відзначити, що студентська молодь являє собою достатньо велику соціально-демографічну групу. Вона є основним носієм інтелектуального потенціалу суспільства. В неї є достатньо велика соціальна і професійна перспектива в оволодінні новими знаннями, професіями, спеціальностями. Тому процес відродження духовно-культурних цінностей в українському суспільстві можливий в період навчання студента у ВНЗ через систему таких факторів педагогічного середовища, як навчальний процес, активну участь в позааудиторній діяльності та взаємодії всіх суб'єктів «викладач – студент».

Таким чином, розглянувши поняття педагогічне середовище та виділивши основні фактори його впливу на формування духовно-культурних цінностей молоді, автор пропонує таку модель. На нашу думку, вона дозволить наочно відобразити вплив основних факторів педагогічного середовища та їхніх складових.

Розглянемо рис.1

Рис.1. Фактори впливу педагогічного середовища на формування духовно – культурних цінностей особистості студента

Далі ми пропонуємо розгляд кожного фактора окремо та його складових.

Першим фактором виступає навчальний процес. Він формується з дисциплін гуманітарного та професійних дисциплін. Розглянемо вплив дисциплін гуманітарного циклу, навчальна мета яких не тільки дати інформацію з конкретної теми, а й сформувати цілісну картину світогляду студента.

Так, під час вивчення теми «Особистість і суспільство» з навчальної дисципліни «Соціологія», виконуючи самостійно завдання у формі соціологічного дослідження, студент порівнює своє місце в суспільстві в перспективі із іншими індивідами, починає усвідомлювати свою причетність до всього, що відбувається в ньому. Більшість студентів визначають свою роль та знаходять варіанти розв'язання суспільних проблем.

На заняттях з «Політології», які проходять у формі дискусій, «круглих столів», зустрічей поколінь, подорожей в майбутнє, студент не може залишатися пасивним. Виконуючи певну навчальну роль, він аналізує політичний процес, бере на себе відповідальність за суспільство і своє життя у ньому. В групах студенти складають моделі проектів, використовуючи теоретичні знання з фахових дисциплін, таких як «Економіка підприємства», «Підприємництво». Свідома участь в ділових іграх спонукає до появи цінностей, які можуть стати регуляторами поведінки молодого людини (відповідальність, готовність проявити ініціативу, прийти на допомогу, бачення проблеми і своєї участі в її вирішенні).

З курсу «Історія України» теми про соціально-економічний розвиток на різних історичних етапах, стан освіти і культури, побут та звичаї, демонструють молодій людині ціннісну систему створену українським народом. На заняттях, які проводяться у формі фоторепортажів, інсценованих та театралізованих подій, історичних подорожей перед студентами постають постаті високоосвічених історичних осіб, їх відданість своєму народові, повага до старших поколінь, любов до рідної землі. Такі заняття не залишають байдужими молодих людей. Вони породжують в свідомості молоді світоглядні позиції, особистісні переконання, погляди, ідеї, які повинні скорегувати поведінку та вчинки, бажання знайти своє місце в житті, залишити позитивний слід у ньому.

Важливим педагогічним фактором впливу на формування духовно-культурних цінностей особистості студента є вивчення курсу «Релігієзнавство». Незаперечним залишається той факт, що християнська мораль була духовною основою історичного минулого українського народу. Студент, опрацьовуючи теми, винесені на самостійне вивчення, готуючись до практичних занять, зверне увагу на освітню роль духовенства, на всі жанри мистецтва (хоровий спів, живопис, архітектуру). Інформативний характер вивчення предмету підводить молоду людину до утвердження поваги до такого осередку культури як релігія та духовенства в цілому. Визначення ролі релігії на суспільний розвиток та духовно-культурні

цінності людини, формує потребу до пізнання соціокультурних надбань попередніх поколінь, поваги до людей – творців всього, що нас оточує. Адже величні храми та собори, які височать над багатьма містами та селами України, як витвори архітектурного мистецтва та творчої самовідданої праці, не можуть не приваблювати молодь.

Історична пам'ять кожного народу зберігає ті особливі сторінки, події, постаті, особистості, які з минулого вписуються в сьогодення і визначають майбутнє.

В Західнодонбаському інституті економіки і управління з метою залучення студентів до духовних надбань та збереження духовно-культурної спадщини краю викладається спецкурс «Духовна спадщина рідного краю».

Успіх вивчення курсу залежить від вміло вибраних тем, які розкривають культурну спадщину краю, форм і методів організації аудиторних та позааудиторних занять, особистості викладача як «скульптора» формування особистості студента.

Спецкурс сприяє закладенню базових, ключових понять, які є теоретичною основою для розуміння культури краю через вивчення таких тем:

«Традиції народу з давнини по теперішній час», «Храми та монастирі в нашому краї», «Театральне життя», «Літературна спадщина», «Архітектурні ансамблі», «Колиска народного живопису – Петриківка», «Меценатство – історія та сучасність».

Вивчення спецкурсу пропонуємо проводити в таких формах як:

- заочна подорож вивчення музейних експонатів, ілюстрація-галерея експонатів краєзнавчих музеїв, ілюстрація-панорама, есе-дослідження, фотовиставка, екскурсії, зустрічі з творчими людьми, «літописи» - хроніки», подорожі-огляди, біографічні журнали та інші.

Як педагоги-практики, які проводять навчальні заняття в нестандартних формах, ми маємо можливість виділяти в більшості такі критерії особистості сучасного студента та ділові їх якості, як – впевненість у правильності вибраних світоглядних та духовно-культурних цінностей; здатність самостійно мислити та відстоювати власну позицію; здатність знаходити найкращий підхід до розв'язання ситуацій, що виникають і найкоротший шлях досягнення мети; ініціативність та самостійність у прийнятті рішень; готовність до ризику та експерименту; відповідальність за свої дії та вчинки та ін.

Ми погоджуємося з тим, що рівень духовно-культурних цінностей особистості відносний, незавершений, постійно змінюваний і залежить не тільки від навчального закладу. Студент-першокурсник в сім'ї засвоїв ті морально-етичні норми, духовно-культурні цінності, які властиві його родині, і які стали традицією та передаються з покоління в покоління. У навчальному закладі, через зміст навчальних предметів, загальнолюдські цінності виховного процесу, участь в молодіжних заходах та організаціях студент залучається до сформованих психолого-педагогічних умов, звикає до них, здійснює свою поведінку на основі встановлених правил та норм, які пріоритетні в даному середовищі чи не сприймає їх.

Особливим моментом в аналізі процесів цього впливу є те, що під впливом соціокультурного освітнього середовища знаходяться всі суб'єкти освітнього процесу – і студенти, і викладачі, що дозволяє їм бути рівними перед середовищем ВНЗ у своєму розвитку та самореалізації.

Активно цей вплив виявляється в регіональних ВНЗ, оскільки навчання у ВНЗ є професійно зорієнтованим на потреби регіону, спирається на регіональні традиції, культуру, звичаї, менталітет. Адже, як показують дослідження, студенти різних регіонів України по-різному конструюють своє освітнє середовище, у якому вони навчаються і яке вимагає від них певного типу поведінки, набору якостей, ціннісних орієнтацій. За таких умов освітнє середовище у ВНЗ складається не стихійно, а формується всіма учасниками навчально-виховного процесу. Вивчення дисципліни «Основи регіональної економіки» при використанні таких форм навчання, як зустрічі з відомими людьми, екскурсії на підприємства, складання планів-проектів економічного розвитку формують такі ділові та особистісні якості студента, як відповідальність, життя і діяльність на перспективу, готовність до навчання протягом життя. Тобто у студента є вибір, і завдання ВНЗ дати правильну орієнтацію, яка би сприяла розвитку духовно-культурних цінностей особистості студента.

Більшість дослідників з даної проблеми роблять висновок, що педагогічне середовище складається з чотирьох основних елементів: чому навчають?; як навчають?; хто навчає?, які внутрішні чинники ВНЗ ефективні і результативні в процесі формування особистості студента? І ми на даному етапі дослідження важливу роль відводимо викладачеві. Саме викладач, його особистість, педагогічна майстерність є одним з важливих факторів впливу на особистість студента, формування його духовно-культурних цінностей.

Як писав Г.Сковорода, людина народжується двічі: фізично і духовно.

Біля духовної колиски стоїть духовний наставник – учитель, який стає дитині батьком, матір'ю, бо прищеплює її душі високі моральні якості віри, надії, любові, глибокої поваги до рідної землі, свого роду, народу, держави [2, с.44].

Важливими в процесі взаємодії суб'єктів навчального процесу є такі особистісні якості викладача, як: життєрадісність, оптимізм, тактовність, відкритість, доступність, доброзичливість, емпатія, толерантність, альтруїзм, чесність та професійні – інтелігентність, ерудиція, авторитет, довіра, справедливість, вимогливість та принциповість до себе та студентів, креативність та ін.

Завдання викладача зацікавити студента навчальною дисципліною, вибраною спеціальністю та майбутньою професією. Також навчальне спілкування з студентами зводиться не до передачі готових знань, а навчити здобувати знання, прагнути до майбутнього професіоналізму.

Для майбутнього спеціаліста первинним особистісними характеристиками повинна бути зацікавленість до оволодіння професійними знаннями та вміннями, бажання стати хорошим спеціалістом, оволодіти організаторськими здібностями, комунікабельність, гордість за обрану спеціальність, бачення перспективи її місця в суспільному розвитку

При означених факторах студент розглядається як активний суб'єкт освітнього середовища, а саме:

На початковому етапі навчально-виховної діяльності студента важливо вивчити його індивідуальні особливості. Провести діагностику щодо інтересів, нахилів, ідеалів, цінностей, мотивів вибору професії, майбутнього самовизначення. Кураторам академічних груп та викладачам дисциплін гуманітарного циклу необхідно вибрати такі ефективні форми виявлення рівня духовно-культурних цінностей, які розкривають життєву позицію, визначають вчинки та поведінку студента. Ми вважаємо, що всім учасникам навчально-виховного процесу важливо віднайти в молодій людині те, що позитивне, а не намагатися створити щось штучне, нав'язати свою модель особистості.

Динаміка духовно-культурних цінностей особистості студента буде результативною при таких умовах діяльності викладача в організації навчально-виховного процесу та позааудиторної роботи, як:

- виділення в предметах соціально-гуманітарного та економічного блоку спеціальних тем, питань, проблем, ситуацій, які можуть мати вплив на розвиток духовності особистості студента його духовної культури;

- включення кожного студента в активну діяльність по вивченню, аналізу, осмисленню духовно-культурних цінностей свого народу, регіону;
- формування в студентів умінь і навиків публічного викладу своїх поглядів, позиції з актуальних питань сучасного процесу;
- підвищення практичного спрямування навчальних занять, вироблення стійких світоглядних позицій;
- забезпечення взаємодії викладачів всіх кафедр з питань формування особистості студента;
- використання морального стимулу діяльності студентів;
- створення високого культурного рівня викладачів ВНЗ для особистісного прикладу в професійній діяльності, особистому житті.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, використовуючи теоретичний аналіз категорій, зроблений вченими-дослідниками, ми зробили висновок, що прагматичний підхід до професійної підготовки стримує розвиток особистості студента, зменшує роль духовно-культурних цінностей в формуванні його особистості. Проведене дослідження дозволило нам визначити фактори впливу на формування духовно-культурних цінностей особистості студента як суб'єкта навчально-виховного процесу. Нами визначено місце гуманітарних дисциплін у розв'язанні поставленої проблеми. Вплив навчальних дисциплін гуманітарного циклу на формування духовно-культурних цінностей особистості студента ми вважаємо доречними, оскільки зменшилася частка молоді, яка у вільний час хоче відвідати музей чи театр. Знизився інтерес і до читання художньої літератури. Більшість інформації студент одержує з Інтернету. Зростають споживацькі інтереси молоді, зорієнтовані на кафе-розваги, клуби-кафе. Відвідування таких закладів та привикання до їхнього рівня дозвілля формують у молодій людини байдужість, відсутність стилю в одязі, спілкуванню.

Не менш важливим фактором впливу педагогічного середовища на формування духовно-культурних цінностей особистості студента є особистість викладача. Адже традиційно викладач – це людина благородна, інтелігентна. Особа викладача – це уособлення душевної чистоти, моральної порядності, приклад духовно-моральних чеснот.

Ми не ставили за мету детальний аналіз кожної складової запропонованої моделі, бо як це виходить за рамки обсягу статті. Тому продовження дослідження буде спрямоване на фактори впливу педагогічного середовища на формування духовно-культурних цінностей особистості

студента, як позааудиторна робота, участь студентів у традиційних вузівських виховних заходах, взаємовідносини в академічних групах та спілкування всіх суб'єктів навчально-виховної діяльності.

Література

1. Бех І.Д. Пріоритети виховання сучасної вузівської молоді // Виховна робота у вищому навчальному закладі: Симбіоз нового і традиційного: Збірник наук.праць за матеріалами Всеукр.наук.-практ.конференції. – Кам'янецьк – Подільський: Кам'янецьк – Подільський держ.пед.ун – т , інформаційний видавничий відділ, 2001. – 268 с. (с.14 – 15).
2. Гіптерс З.В. До проблеми виховання духовності і творчості майбутнього фахівця // Національна програма виховання дітей і молоді в Україні: стан та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 -17 травня 2003 р. – Херсон: Вид – во ХДУ, 2003.- 228 с. (с.43 – 48).
3. Євтух Н.Б., Шевченко Г.П., Рамазанов С.К. Динамика розвитку духовно – культурних цінностей країни в умовах глобалізації: синергетический аналіз // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць / Гол.редактор Г.П. Шевченко. – Вип. 4. – Луганск: Вид – во Східноукр.нац.ун- ту ім. В.Даля, 2005. – с.93-97.
4. Кавалеров Анатолій Анатолійович. Ціннісні орієнтації особистості у духовній культурі (соціально-філософський аспект): Дис.канд.філос.наук: 09.00.03 /Південноукраїнський державний педагогічний ун-т ім.К.Д.Ушинський.- О., 1996. – 192 с.
5. Кримский С.Б. Заклики духовності ХХ століття: [З циклу щоріч.пам'ят. лекцій ім. А. Оленської – Петришин, 2002 р.] – К.: Вид-дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.
6. Кримский С.Б. Контуры духовности: Новые контексты идентификации // Вопросы философии. – 1999. -№ 12.
7. Сухомлинська О. Духовно – моральне виховання дітей та молоді в координаті педагогічної науки і практики (виступ на Загальних зборах АПН України 07.12.05. – [http:// www.apsu.org.ua/doc/vystup - 01.27. 2006.doc](http://www.apsu.org.ua/doc/vystup - 01.27. 2006.doc).
8. Ушаков А.С. Виховання культури вчинку у студентської молоді у поза аудиторній роботі вищого навчального закладу: Дис.канд.пед.наук.13.00.07.- Луганськ, 2007.
9. Шевченко Г.П. Духовний розвиток особистості: Пошуки нового підходу до проблеми // Духовність особистості: Методологія, теорія і практика: Збірник наук.праць / Гол.ред.Г.П.Шевченко. – Вип.4. – Луганск: Вид-во Східноукр.нац. ун –т ім.В.Даля, 2005. – 232 с. (с.221-226).

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Євтух М.Б.